

Žiaurumo gniaužtuose užspausti...

Istorinis pasakojimas

Autorius: Tomas Pečiulis

Mokytojos: Onutė Vaznelienė ir Dalia Teresa Makowska

Punsko Dariaus ir Girėno pagrindinė mokykla

Žiaurumo gniaužtuose užspausti...

Aš esu Tomas ir norėčiau pasidalinti savo šeimos istorija. Gyvenu Punske, Suvalkų krašto apylinkėse. Mokytojos paskatintas pradėjau domėtis šeimos istorija. Mama ir senelis Petras Makauskas daug man papasakojo, tačiau ne mažiau teko man pačiam sužinoti. Senelis užaugo Šlynakiemio kaime, kur gyveno ir mano prosenelė – Vladislava Makauskienė. Jos gyvenimo istoriją neseniai atradau.

Tai bus nelengvas pasakojimas, nes karas toks ir yra. Baimė, smurtas, netektys tampa kasdienybe. Prosenelė mažai ir nedaug kam išsipasakodavo apie savo praeitį. Suprantama, žiaurumo, neteisybės įspaustos žaizdos niekada neužgyja, jos vis srūva krauju ir priverčia pasijusti silpnu, beverčiu žmogumi. Kaip viskas buvo, galiu tik įsivaizduoti iš senelio ir mamos pasakojimų.

Tapo aišku, kad promočiutė gyveno Kupavo kaime, kuris yra Lietuvos ir Lenkijos pakraštyje. 1891 metais ten buvo dvaras, kuris priklausė Kadariškių ekonomijai. Po Pirmojo pasaulinio karo Kupavo dvaras tapo Lenkijos valstybės nuosavybe, kurį tvarkė Boleslovas Kuchcinskis. 1923 metais jis skundėsi, kad žemė yra taip arti Lietuvos sienos, kad negali būti deramai naudojama. Tai įtakojo pasienio neramumai... Netoli to dvaro gyveno mano seneliai, kurių tragišką istoriją aš noriu atskleisti. Tai vyko Antrojo pasaulinio karo metais.

1944 m. liepos mėnesį Suvalkijoje pasirodė Raudonoji armija. Čia įsikūręs Vermachto karinis dalinys bandė dar gintis. 1944 m. rugpjūčio mėnesį Rutka Tartak apylinkėse vis dar šeiminkavo vokiečiai. Jie vežė žmones darbams. Iš aplinkinių kaimų iškeldino daug gyventojų. Išsigandę žmonės slėpėsi Jalovsko miške. Tuo laiku buvo rastas negyvas vokiečių kareivis ir dingę okupantų arkliai. Dabar manoma, kad už tai buvo atsakingi Sovietų kariai. Rugpjūčio 5 dieną vokiečiai skersai ir išilgai perieškojo visą mišką ir suėmė kiekvieną, kurį ten surado. Kitą dieną suimtųjų žmonos su vaikais ir motinos nuvyko į nuovadą įrodyti savo nekaltumą. Vokiečiai sulaukė ir moteris. Dar tą pačią dieną jas išvežė į mišką netoli Dziervanų ir ten žiauriai nužudė. Kitame Kleščiuvkos kaime nužudė ir jų vyrus. Penkis nušovė prie iškastos duobės, kitus suvarė į kluoną, jų rankas pririšo prie durų ir gyvus padegė. Taip žuvo 5 moterys, 8 vaikai, 14 suaugusių vyrų su 4 nepilnamečiais berniukais.

Po šio lemtingo nuotykių miške, vokiečiai iš aplinkinių kaimų išvežė į koncentracijos stovyklas daug gyventojų. Tarp jų ir mano prosenelės Vladislavos Račiūtės-Makauskienės šeimą. Račių šeima gyveno Kupave. Petras ir Ona augino 5 vaikus: du sūnus – Česlovą ir Joną ir tris dukras – Valdislavą, Genę bei Stasę. Nacių teroro aukomis tapo tėvai ir du jų vaikai:

Vladislava ir Česlovas. Jie pirmiausiai pateko į Dzialdovą, o po to į Štuthofio koncentracijos lagerį. Čia jų keliai išsiskyrė. Česiui pavyko pabėgti. Tėvui Petruai tai buvo paskutinis sustojimas. Aš nusprendžiau nustatyti, kas įvyko. Mano promočiutė Vladislava liko gyva, bet ji nedaug kam norėjo atskleisti, kas ten įvyko. Kartais pasipasakodavo mano mamai, savo anūkei... Bet tuomet gailiai verkavo... Matyt, grįždavo žiaurūs prisiminimai ir tos baisios valandos. Turbūt norėjo tai pamiršti... Bet, vargu... Tokie išgyvenimai pasilieka visam laikui tiek mintyse, tiek širdyje...

Aš pasiryžau atlikti tyrimą ir išsiaiškinti, kas tuomet nutiko. Mokytoja man patarė, kur galiu surasti informacijos. Arolseno tarptautiniame nacių režimo persekiojimo centro suskaitmenintame archyve atradau nemažai dokumentų. Tai buvo Petro Racis kalinio kortelės ir pažymos. Vokiečiai buvo labai kruopštūs net tokiais atvejais. Pagal jas nustaciau, kad į Štuthofą jis buvo priimtas 1944 metų spalio 21 d. ir gavo kalinio numerį 98307. Mirties aktas sudarytas lapkričio 1 d., 1 val. 25 min. Kalėjo tik 10 dienų. Oficialiame gydytojo liudijime mirties priežastis įvardinta trimis raidėmis A. K. S. „Hertz-allgemeine Korperschwasche“. Tai reiškia – dėl organizmo išsekimo. Taip įvardinta diagnozė dažnai buvo taikoma dar gyviems esant ir galėjo reikšti tik viena – kalinys buvo pasmerktas greitai mirčiai. Prastai maitinami, verčiami sunkiai dirbti ir žiauriomis sąlygomis kalinami žmonės greit prarasdavo sveikatą, o ligoninėje juk nebuvo vietų. „Hertz-allgemeine Korperschwasche“ rašydavo ir tiems, kuriuos nužudydavo, o giminėms pateikdavo mirties priežastį – širdies sutrikimas.

Petras buvo jaunas, sveikas 56-metis vyras. Prireikė vos dešimt dienų, kad mirtinai išsektų. Kitoje gydytojo pažymoje surašyta visa ligonio gydymo istorija. Joje Petruai buvo rekomenduojamas poilsis lovoje. Taip pat prirašyti vaistai dėl širdies sutrikimų ir plaučių nepakankamumo. Tai turbūt išgalvota diagnozė, bet tvarkingai aprašyta, kad niekam nekiltų įtarimų. Dokumentai antspauduoti, o šalia neįskaitomas parašas. Naciai siekė nuslėpti masinį kalinių naikinimą. Mirties liudijime dar pridurta, kad nėra informacijų, jog tai būtų kriminalinis nusikaltimas. Tai lėmė natūralios priežastys. Remiantis 1934 m. įstatymais, kūnas turėjo būti sudegintas per 24 valandas. Tokios buvo paskutinės Petro gyvenimo dienos. Pavyko man jas atkurti.

Pagal kalinio kortelėje pateiktą informaciją nustaciau, kaip jis atrodė. 1888 m. birželio 15 d. gimęs vyras, įvardintas kaip neaukštas, tvirto kūno sudėjimo, geros sveikatos kampuoto veido, plačios nosies su atlėpusiomis ausimis ir mėlynomis akimis, vyriškis. Gal ir aš į jį panašus? Deklaruota, kad kalbėjo lenkų, lietuvių ir rusų kalbomis.

Štutchofe liko tik Petras. Jo žmona Ona ir dukra Vladislava buvo pervežtos toliau, į Rvavensbruką. Mano promočiutė savo motinos daugiau nematė. Jų keliai išsiskyrė. Vladislava

buvo jauna, 19 metų mergina, todėl ir išvežta darbams į Vokietiją. Pagal 1942 metų Himlerio potvarkį darbams buvo galima verbuoti 18-35 metų moteris. Daugiausiai ten patekdavo 18-21 metų jaunų merginų. Jokių kitų dokumentų man nepavyko atrasti. Tikriausiai todėl, kad to laikotarpio Lenkijos moterų kalinių kortelės ar kiti dokumentai nėra išlikę. Nustačiau, kad ji neturėjo tatuiruotės, tik prisegamą kalinės numerį. Dirbo amunicijos fabrike (man nepavyko atsekti, kur), o į Ravensbruką atveždavo tik nakčiai.

Apie Ravensbruką aš sužinojau istorijos pamokos metu. Vadovėlyje pateiktame žemėlapyje suradau šį miestą ir sugretinau su šeimoje pasakotomis istorijomis. Tai siaubinga vieta. Nors mano prosenelė Vladislava nedaug pasakojo apie savo praeitį, bet pavyko nustatyti, kad Ravensbruke sudėtingiausios buvo pirmos dienos. Ten ji pasijautė nužmoginta, baimė lydėjo kiekvieną akimirką. Su visomis kalinėmis elgdavosi vienodai. Atimdavo viską, ką turėjo, net ir drabužius. Vietoje jų gaudavo vienodus dryžuotus kalinių apsiaustus. Man senelis pasakojo, kad vadino juos „pasiakais“. Apaudavo medžiokais ir nuskusdavo plaukus. Po to buvo medicininė apžiūra ir sprendimas, ar verta palikti gyvą. Plaukų netekimas buvo labai skaudus etapas, bet tada kalinės žinojo, kad ilgiau gyvens. Tai buvo daroma dėl higienos sumetimų ir tik toms kalinėms, kurios galėjo dirbti.

Pagal dienos racioną paskirtas ir maistas – 0,5 litro kavos (kartais pasaldintos), 300 gramų karinės duonos, tris kartus savaitėje 30 gramų riebalų, pietums – ¾ litro daržovių viralo ir tik tris kartus savaitėje 30-40 gramų mėsos. Vakarienei 3/4 litro avižienės. Iš tikrųjų, ne kasdieną gaudavo valgyti. Pagrindinis maistas – dilgelių arbata, o dažnai supelijusi duona. Jeigu neišdirbdavo dienos normos fabrike, negaudavo maisto. Tikriausiai, tik dėl to, kad prosenelė dirbo fabrike, liko gyva.

1945 metų balandžio 30 dieną frontui priartėjus prie lagerio, vokiečiai pasitraukė, o atėjo kiti kareiviai. Tai turbūt buvo Raudonosios armijos Baltarusijos frontas. Jie atliko lagerio peržiūrą ir parengė atitinkamus dokumentus. Taip pat surašė raportą ir kalinių pateiktus liudijimus. Remiantis prieinamais duomenimis sužinojau, kad Ravensbruke buvo nužudytas 13161 kalinys, visų jų pavardės nustatytos. Remiantis Internetu pateiktu suskaitmenintu 1947 metais, leidžiamu Augsburgėje lietuvių savaitraščiu „Žiburiai“, atsekiau, kad Ravensbruke kalėjo 110 lietuvių ir 100 jų nužudyta, o Štuthofe buvo jų 1200 ir tik 100 išgyveno.

Mano prosenelė, kartu su kitomis kalinėmis pasinaudojo proga, kad liko be priežiūros ir nusprendė pabėgti. Teko lėkti pėsčiomis. Pusiaukelėje pavyko įlipti į traukinį, kuris važiavo rytų link. Tokiu būdu ji ir grįžo į savo kraštą. Kelionė namo truko kelis mėnesius, buvo ilga, sunki ir varginanti. Į gimtuosius namus nebuvo prasmės eiti, nes Kupavas tuomet sunaikintas, o namų nelikę. Teko prisiglausti pas krikšto motiną Šlynakiemyje, pas Nevulius. Vladislava

tame kaime sutiko savo būsimą vyrą Antaną Makauską ir 1947 m. sukūrė šeimą. Turbūt juos suvedė bendras skausmas, panašios patirtys. Ir štai likimas privertė abu nulenkti galvas dar kartą. Už tai, kad Punsko krašte veikiantiems partizanams davė maisto – lašinių ir degtinės, teko skaudžiai sumokėti. Šį kartą 1949 m. Lenkijos komunistinė valdžia Antaną ir Vladislavą Makauskus kartu su šeimnininko senyva motina Ona ir sese Aldona išvežė netoli Ščecino į Silnovo kaimą. Antanas metus laiko kalėjo Vronkų griežto režimo kalėjime. Ši istorija verta atskiro pasakojimo. 1956 metais, Chruščiovo atlydžio laikais, palengvėjo. Suteikta galimybė sugrįžti namo į Šlynakiemio kaimą. Makauskams teko pradėti viską iš naujo, sunkiai dirbo savo ūkyje. Kaip atpildas Vladaui, liko kombatanto pažymėjimas, kuris turėjo suteikti lengvatų. Deja, ši kortelė tebuvo žiaurus prisiminimas, neišpasakytas skausmas, liūdesys... Prosenelė Vladislava Makauskienė norėjo pamiršti praeitį ir gyventi normalų, ramų ir tikrą gyvenimą, bet tremties našta slėgė ją iki mirties. Patirtos nuoskaudos aižė širdį, draskė krūtinę. Gyvenimas paliko pėdsakus, o užmarštis skara nuolat pleveno ir priminė skaudų likimą. Žmogus yra dulkelė, kuri pasiklysta... Kartais atranda kelią, dažnai gyvena nežinios labirintuose. Nuoskaudų, žiaurumo ir baimės užmiršti neįmanoma... Taip, kaip neįmanoma užmiršti praeities...

Šaltiniai:

1. T. Naruszewicz., Od Janówki, przez Suwałki, Kalwarię, Wiłkowyszki, do Pilwizek, Drukarnia Agencja Reklamowa Xpression, 2020
2. Zbrodnia w Dzierwanach i Kleszczówku a szanowany obywatel RFN
<http://ojczyzna-suwalszczyzna.pl/nigdy-nie-ukarani/>
3. <https://arolsen-archives.org/pl/>
4. Interviu su Petru Makausku ir Irena Pečiuliene - Tomo Pečiulio asmeninis archyvas
5. https://www.spauda2.org/dp/dpspaudinys_ziburiai/archive/1947-08-23-ZIBURIAI.pdf